

*Басс Д. Я.,
кандидат економічних наук, докторант
Інституту законодавства Верховної Ради України*

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ РАДЯНСЬКОГО АРБІТРАЖУ ЗІ СПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ МОРСЬКИМ ТРАНСПОРТОМ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем становлення арбітражної системи в СРСР загалом, та тим органам, які розглядали суперечки, що витікають із відносин у галузі торгівельного судноплавства зокрема. Першим таким органом стала арбітражна комісія при Верховній Раді Народного Господарства, а 21 вересня 1922 р. було затверджено «Положення про порядок вирішення майнових суперечок між державними установами і підприємствами». Надалі майнові спори між державними установами і підприємствами слід було вирішувати арбітражними комісіями, що діяли на підставі цього положення при Раді Праці і Оборони і на місцях при Обласних Економічних Народах, оскільки ці спори згідно загальним законам не вирішуються усередині відомства. Передбачалося утворення і Вищої Арбітражної Комісії. Такий устрій щодо справ, які виникали у галузі торгівельного мореплавства діяв до 1930 р.

Ключові слова: арбітраж, арбітражні комісії, вища арбітражна комісія, торгівельне мореплавство.

Необхідність реформування судової системи в нашій державі сьогодні не викликає заперечень та не вимагає пояснень. Проте з'ясування шляхів, напрямків, заходів та засад цього процесу, безумовно, не можливо без урахування наявного історичного та правового досвіду. Частиною такого досвіду є і радянський період, під час якого процес формування судової системи загалом та арбітражу зокрема мали свої особливості.

При розгляді позначеної проблеми слід вказати, що перехід до мирного життя із закінченням основних подій громадянської війни зажадав впровадження і відповідного законодавства мирного часу. Відновлення вільних договірних відносин, у тому числі і в галузі експлуатації і фрахту морських суден зажадало не тільки їх врегулювання, але й створення спеціальних органів для вирішення суперечок між господарюючими суб'єктами. Такими органами на той час стали різні арбітражні комісії, що володіли у тому числі і судовими функціями.

Що правда перший орган, спеціально призначений для вирішення господарських суперечок в радянській державі, був передвісником не державного, а відомчого арбітражу. Так, 3 квітня 1922 р. Президія Верховної Ради Народного Господарства (далі – ВРНГ) своєю ухвалою утворила Арбітражну комісію при ВРНГ і арбітражні комісії при її місцевих органах – промбюро і губраднаргоспах [1].

Наступним кроком стало те, що 21 вересня 1922 р. спеціальним декретом ВЦВК і РНК РРФСР було затверджено «Положення про порядок вирішення майнових суперечок між державними установами і підприємствами».

У ній, зокрема, вказувалося, що майнові спори між державними установами і підприємствами надалі вирішуються Арбітражними Комісіями, що діють на підставі цього положення

в центрі при Раді Праці і Оборони (далі – РПО) і на місцях при Обласних Економічних Народах, оскільки ці спори згідно загальним законам не вирішуються усередині відомства (п. 1).

При цьому, на арбітражні комісії покладалася також і суперечки, що виникали на підставі договору між державними установами і підприємствами (прим. 1). Слід також вказати, що дане Положення не розповсюджувалося на окремі державні установи (Державний Банк, Головне Правління Державного Страхування), оскільки затверджені положення про них передбачали вирішення щодо їх (і назад – до них) майнових претензій і суперечок в судовому порядку (прим. 2).

Вища Арбітражна Комісія (далі – ВАК) при РПО утворювалася у складі голови, що призначався РПО за поданням Народного комісаріату юстиції (далі – Наркомюст), і двох членів що безпосередньо призначалися РПО. У відповідному порядку призначалися: заступник голови і заступники членів Комісії (п. 2). До речі, головою ВАК в 1924 р. був призначений П. А. Лебедєв.

Арбітражні комісії при обласних економічних нарадах утворювалися у складі голови, що призначається РПО за поданням Наркомюста, і 2-х членів, що призначалися обласними економічними нарадами (п. 3).

До компетенції ВАК були віднесені:

а) вирішення суперечок, в яких хоч би однією із сторін була центральна установа;

б) спори між установами або підприємствами різних губерній, якщо губернії ці не входили до складу однієї автономної республіки або області;

в) розгляд скарг на рішення місцевих арбітражних комісій (ст. 18);

г) перегляд в порядку ст. ст. 19, 21 всякого роду спорів, вирішених місцевими арбітражними комісіями і ВАК (п. 4).

Справу в арбітражних комісіях слід було починати за письмовою позовною заявою установи або підприємства, яке вважало свої права порушеними (п. 5).

Установи і підприємства, що брали участь в справі, могли доручати представництво своїх інтересів, як своїм співробітникам, так і особам, що мали право ведення чужих справ в загальних судах республіки (п. 6).

До слухання справи викликалися сторони, проте нез'явлення сторін не зупиняло розгляду; при цьому, арбітражна комісія могла визнати явку обов'язковою (п. 7).

Слухання справи відбувалося із застосуванням засад змагального процесу. Позивач зобов'язаний був довести свій позов, а відповідач свої заперечення. Важливим моментом в положенні було і те, що арбітражна комісія мала право, у разі потреби, за власним розсудом збирати докази (п. 8).

При цьому, способи перевірки і оцінка доказів цілком надавалися на розсуд тієї ж арбітражної комісії (п. 9).

Вступ до справи третіх осіб з самостійними вимогами, а також у якості помічників тієї або іншої сторони і залучення

сторонами третіх осіб у якості помічників, допускалося по особливих ухвалах арбітражної комісії, якщо вона знаходила участь третіх осіб доцільними (п. 10).

При цьому, як помічники могли вступати або притягуватися також і приватні особи (прим.).

Рішення ухвалювалися комісією з більшості голосів. У разі рівності голосів голос головуючого давав перевагу (п. 11).

Рішення арбітражних комісій мали силу судових рішень і мали виконуватися в порядку, вказаному в ст. 14 даного положення (п. 12).

При ухвалі рішення арбітражна комісія повинна була вирішувати суперечку керуючись діючими законами і законними розпорядженнями органів влади, але могла, приймаючи до уваги загальнодержавні інтереси, і виходячи з цього ухвалити: а) про відстрочення або розстрочку виконання, б) про заміну предмету виконання іншим предметом або грошовим еквівалентом у виняткових випадках, в) про повне або часткове звільнення від зобов'язання або відповідальності (п. 13). Такий підхід, немислимий при вільних економічних відносинах, цілком відповідав духу системи радянської державності і її планової економіки, що тоді лише починала будуватися.

Що ж до рішень, то суд указував конкретний спосіб виконання або давав загальні вказівки щодо способу виконання (п. 14).

Само ж рішення слід було оголошувати в тому ж засіданні, в якому справа слухалася по суті. Докладне мотивування рішення, якщо воно по складності не могло бути викладено письмово одночасно з ухвалою рішення, слідувало залучати до справи і повідомляти у письмовій формі сторонам не пізніше за сім днів після оголошення рішення. Неоскаржене рішення вступало в законну силу після закінчення терміну оскарження (ст. 17), а у справах, які вирішували місцеві комісії, таке рішення було остаточним (ст. 16), через 3 дні після залучення до справи мотивованого рішення (ст. 15).

Рішення місцевих арбітражних комісій могли бути оскаржені сторонами у ВАК. Оскарження у справах, по яких ціна позову не перевищувала 5000000 крб., не допускалася (п. 16).

Скаргу слід було подавати протягом 14-ти днів з дня залучення до справи мотивованого рішення, в комісію, що ухвалила оскаржене рішення, яка зобов'язана була не пізніше ніж через 7 днів, перепроводити справу зі своїми висновками у ВАК (п. 17).

Обласним економічним нарадам надавалося право в порядку нагляду припиняти вирішення місцевих арбітражних комісій з передачею цих рішень на перегляд ВАК (п. 18).

При цьому, подача скарги припиняла виконання, але комісія, що ухвалила рішення, могла, за необхідності, по клопотанню позивача, допустити попереднє виконання, якщо таке не було опротестовано обласною економічною нарадою в 3-х денний термін (п. 19).

Всяке рішення, що не вступило в законну силу, незалежно від ціни позову, могло бути економічною нарадою, при якій полягала та, що ухвалила рішення комісія, перенесено на розгляд ВАК. За пропозицією РПО, ВАК переглядала рішення місцевих комісій, що хоч би вони і вступили в законну силу (п. 20).

ВАК, у свою чергу, могла відмінити, змінити оскаржене рішення, або передати його на новий розгляд іншої місцевої арбітражної комісії, якщо знаходила істотним встановлення таких обставин, які не могли бути безпосередньо встановлені ВАК (п. 21).

При цьому, вказівки ВАК були обов'язкові для місцевої комісії при вторинному розгляді справи.

Рішення ВАК як другої інстанції були остаточними, але СТО, в порядку нагляду, міг змінити їх, або передати на новий розгляд (п. 22).

Докладні правила про виробництво справ в арбітражних комісіях, а також і розміри судових мит і зборів в подальшому повинні були встановити ВАК, а надалі затверджені РПО (п. 23) [2; 3].

Власне кажучи, «Правила виробництва справ у вищій арбітражній комісії при РПО і місцевих арбітражних комісіях» були прийняті ухвалою РПО від 14 березня 1923 р.

У них, зокрема, указувалося, що веденню арбітражних комісій підлягають суперечки про майнові права між державними установами і підприємствами, оскільки такі спори, згідно загальних законів, не вирішувалися в адміністративному порядку усередині відомства.

Спори про майнові права: а) між державними установами і підприємствами, в яких хоча б однією із сторін була центральна установа; б) між державними установами і підприємствами різних губерній, якщо губернії ці не входили до складу однієї області або автономної республіки підлягали веденню ВАК у якості першої інстанції. Решта суперечок вирішувалася місцевими арбітражними комісіями (ст. 1). Очевидно, слід вказати, що в цьому випадку центральними установами визнавалися центральні відомства, а також ті, що знаходилися в безпосередньому веденні центральних відомств державні підприємства, що мали загальнодержавне значення.

З підсудності арбітражних комісій, через примітку 2 до ст. 1 положення від 21 вересня 1922 р., вилучалися справи, в яких однією із сторін виступали Держбанк або Головне Правління Державного страхування або його місцеві органи, а також ті установи, всі справи яких, або тільки деякі категорії були визнані такими, що підлягають розгляду в судовому порядку, згідно до положення про ці установи або про дану категорію справ (ст. 2).

Виробництво справ в арбітражних комісіях і ВАК відбувалося стосовно правил виробництва цивільних справ в загальних судах (народних, губернських і Верховному) з тими виключеннями, які викликалися особливостями справ, підвідомчих арбітражним комісіям (ст. 3).

Місцеві арбітражні комісії вирішували підвідомчі їм справи в судовій присутності, що складалася з головуючого і двох членів арбітражної комісії. До складу судової присутності повинні були входити обов'язково один правник і один господарник (ст. 4). Дні і години судових засідань встановлювалися в розпорядливому засіданні арбітражної комісії (ст. 5).

Для прийому позовних заяв і інших паперів голова арбітражної комісії призначав чергування відповідальних співробітників арбітражної комісії. Позовні заяви дозволялося надсилати поштою з додатком квитанції про внесення судового мита і інших зборів, якщо державна установа або підприємство, що подало заяву за діючими правилами, не було звільнено від сплати мит і зборів. У разі невнесення або неповного внесення мит і зборів, або виявлення в позовній заяві неузгодженості з правилами про подачу позовних заяв, черговому слід було керуватися вказівками ст. 10 встановлених правил (ст. 6).

У позовній заяві слід було вказати: а) точне найменування установи або підприємства, що пред'являє позов, і установи або підприємства, до якого позивач звертає свою вимогу; б) адреса позивача і відповідача для посилки повісток; в) у чому саме позивач убачає порушення його прав іншою сторо-

ною; г) певні вимоги позивача, звернені до відповідача; д) ціна позову (окрім справ, що не підлягають оцінці) (ст. 7).

До позовної заяви слід було прикласти всі документи в оригіналах або їх засвідчені належним чином копії, якими обґрунтовувалася позовна вимога, з копіями для сторони відповідача (ст. 8).

Судове мито з ціни позову (1%) слід було вносити позивачеві при подачі позовної заяви. По позовах, що не підлягали оцінці, арбітражна комісія визначала ціну позову на свій розсуд, але не понад п'ятдесят карбованців золотом, ця сума вносилася позивачем в семиденний термін з дня визначення арбітражної комісії, що відбулося про те (ст. 9).

Якщо черговий убачав в поданій позовній заяві неузгодженість з правилами про подачу позовних заяв, то, зробивши на самій заяві напис про виявлені дефекти, він винен був негайно оголосити про те позивачеві, призначивши йому семиденний термін для виправлення допущеної неправильності. При пропуску семиденного терміну, розпорядженням голови або його заступника позовна заява поверталася позивачеві, але судове мито не підлягало поверненню. Проте, при новому пред'явленні того-ж позову з дотриманням всіх встановлених на цей предмет вимог, нове судове мито не стягалось (ст. 10).

Якщо арбітражна комісія убачала неправильну оцінку позову, вона зобов'язана була відповідно змінити ціну позову і зобов'язати позивача до доплати мита, призначивши для внеску сум, яких бракувало в семиденний термін (ст. 11).

Після надходження позовної заяви, секретар доповідав її голові арбітражної комісії або його заступникові, який, у свою чергу, робив на ній позначку про день призначення справи до слухання, в найкоротший, по можливості, термін, і призначав кого-небудь з членів арбітражної комісії доповідачем (ст. 12).

Виклик на судові засідання арбітражної комісії сторін, свідків, експертів і інших осіб слід було проводити за допомогою повісток, телеграм, телефонограм і іншими способами, що встановлювалися арбітражною комісією (ст. 13).

Копії позовної заяви і прикладених до неї документів супроводжувалися відповідачеві. Останній зобов'язаний був в семиденний термін з дня отримання копії представити письмовий відгук. Член арбітражної комісії, призначений доповідачем у справі, міг, за необхідності, для всебічного з'ясування обставин справи зажадати від сторін надання у письмовій формі доповнення, яке сторони зобов'язані були представити в призначений для цього термін. Всі що надавалися арбітражній комісії письмові пояснення і документи обов'язково слід було супроводжувати копіями для сторони відповідача (ст. 15).

Сторона відповідача мала право заявити зустрічний позов, виконавши всі вимоги, встановлені для пред'явлення позовів взагалі. Якщо відповідачеві копії позовної заяви і документів були вручені менш ніж за сім днів до слухання справи і він бажав пред'явити зустрічний позов, то арбітражна комісія, на його прохання, могла відкласти слухання справи і надати йому семиденний термін для викладу його зустрічних вимог у письмовій формі. Проте, пред'явлення зустрічного позову при порушенні встановлених правил не служило підставою для відстрочення розгляду позовної вимоги позивача (ст. 16).

Повноваження представників державних органів і державних підприємств, звільнених від промислового податку, слід було викладати з дотриманням вимог ст. 267 Цивільного Кодексу, а повноваження інших державних установ і підприємств виражатися у вигляді довіреності, засвідченої нотаріальним порядком. Права відмови від своїх вимог в цілому і в частині,

визнання прав іншої сторони і закінчення справи миром слід було виражати в повноваженні особливо. Відмова, визнання і мирова операція мали силу, якщо були визнані арбітражною комісією такими, що не суперечать закону і що не наносять збитку державним інтересам (ст. 17).

По кожному судовому засіданню арбітражної комісії секретаріат виготовляв журнал, в якому означались справи, що підлягали розгляду і робилися головуючими відмітки про резолюції арбітражної комісії, що відбулися. По кожній справі складався особливий протокол (ст. 18).

Якщо у виробництві арбітражної комісії виявлялося дві або більше справ, зв'язаних між собою, то за розсудом комісії справи ці могли бути сполучені і вирішені спільно. Так само арбітражна комісія могла, якщо визнавала це за доцільне, розділити одну позовну справу на окремі виробництва (ст. 19).

На судовому засіданні арбітражних комісій могли бути присутніми особи, що перебувають на державній службі, службовці державних підприємств і інші особи за рішенням головуючого, але по клопотанню однієї із сторін, задоволеному арбітражною комісією, або за розсудом самої арбітражної комісії, справа могла слухатися і при закритих дверях (ст. 20).

Відстрочення розгляду справ могло бути допущено по сумісному клопотанню обох сторін, якщо воно визнавалося арбітражною комісією поважним (ст. 21).

Розгляд справи починався доповіддю її головуючим або одним з членів арбітражної комісії (ст. 22). Слухання відбувалося із застосуванням основ змагального процесу (ст. 8 Положень). Сторони мали рівні права в представленні пояснень і доказів. Арбітражна комісія мала право, при необхідності, вимагати від сторони, третіх осіб або установ представлення документів і необхідних даних, що засвідчують ті або інші обставини (ст. 23).

Головуючий і члени арбітражної комісії могли пропонувати сторонам питання, необхідні для з'ясування обставин справи (ст. 24). При заяві стороною прохання про виклик свідків або експертів, або огляду на місці, вона повинна була вказати точно ті обставини, які бажала з'ясувати цим шляхом.

У свою чергу, арбітражна комісія задовольняла таке клопотання лише у разі визнання цих обставин істотними.

При виклику свідків і експертів або виробництві на місці огляду на прохання однієї із сторін або за розсудом арбітражної комісії, витрати по виробництву цих дій покладалися на ту або іншу сторону, або на обидві сторони, на розсуд арбітражної комісії (ст. 25).

У тих випадках, коли для з'ясування обставин справи був потрібний допит свідків або експертів, що проживали поза місцезнаходженням арбітражної комісії, допит слід було проводити на місці через місцеву арбітражну комісію або народний суд. Такий-же порядок дотримувався і при необхідності огляду на місці. При цьому, арбітражна комісія могла провести такі дії через того члена арбітражної комісії, що відряджається нею на місце (ст. 26).

При пред'явленні позову і взагалі у всякому етапі розгляду справи арбітражною комісією могло бути допущено забезпечення позову. Якщо клопотання про забезпечення за якої-небудь причини не могло бути негайно внесено до судового засідання, це питання вирішувалося головою арбітражної комісії або його заступником з подальшим внесенням їх розпоряджень до найближчого судового або розпорядливого засідання арбітражної комісії на затвердження (ст. 27).

Помічники сторін (див. ст. 10 Положень) мали право пред'являти докази і давати пояснення в засіданні арбітражної комісії (ст. 28).

Визнавши справу досить роз'ясненою, головуючий припиняв дебати і комісія віддалялася в окрему кімнату для наради у справі (ст. 29). Рішення ухвалювалося арбітражною комісією більшістю голосів і підписувалося головою і членами арбітражної комісії, що брали участь в цьому рішенні (ст. 30).

Якщо який не будь член арбітражної комісії, залишився при особливій думці, то відзначав про це при підписанні рішення і потім в триденний термін повинен був прикласти до справи мотиви особливої думки (ст. 30).

При ухвалі рішення арбітражна комісія повинна була керуватися ст. ст. 13 – 15 Положень. Вона також могла, після винесення ухвали по суті справи, особливою ухвалою запропонувати сторонам висловитися з питання про термін, спосіб і порядок виконання рішення (ст. 31).

Рішення арбітражної комісії слід було оголошувати в тому засіданні, в якому справа слухалася по суті, і набувало чинності в терміни, вказані в ст. 15 Положень. Докладне мотивування рішення, якщо воно по складності не могло бути викладено письмово одночасно з ухвалою рішення, слід було залучити до справи в семиденний термін (ст. 32).

Рішення місцевої арбітражної комісії з позову на суму понад 1000 крб. золотом могли бути оскаржені у ВАК в порядку і терміни, вказані в ст. ст. 16 і 17 Положень від 21 вересня 1922 р. Скарга, послана поштою, вважалася поданою в день здачі її на пошту (ст. 33).

Також сторони могли приносити приватні скарги на повільність, неприйняття позовної заяви або скарги; на визначення у питанні про допущення забезпечення позову і про попереднє виконання рішення. Приватні скарги слід було приносити в семиденний термін з дня визначення арбітражної комісії, що відбулося, за винятком скарг на повільність, для подачі яких термін не призначався. Скарга на повільність або відмову в ухваленні позовної заяви або скарги подавалися безпосередньо у ВАК, а інші – в місцеву арбітражну комісію, яка представляла їх в триденний термін зі своїм поясненням у ВАК (ст. 34).

Відносно припинення дії оскарженого рішення місцеві арбітражні комісії повинні були керуватися ст. 19 Положень від 21 вересня 1922 р. (ст. 35).

На прохання сторони, на користь якої було винесено рішення, їй видавався виконавський лист, який повинен був містити резолютивну частину рішення і наказ арбітражній комісії всім установам і особам сприяти у виконанні цього рішення. У разі, коли рішення виконувалися через судового виконавця, останній діяв на підставі представленого йому стороною виконавчого листа (ст. 36).

Виконання рішення арбітражної комісії покладалося на сторони, що беруть участь в справі, з тим, що у разі невиконання його у визначений арбітражною комісією термін, воно виконувалося судовим виконавцем. У разі невиконання, арбітражна комісія могла порушити проти посадових осіб звинувачення в дисциплінарному або кримінальному порядку (ст. 37).

Також арбітражній комісії було надано право спостереження за ходом виконання її рішень тими судовими виконавцями, яким воно було передане. Питання і ускладнення, що могли виникнути в порядку виконання судовими виконавцями рішень арбітражної комісії мали вирішуватися належній арбітражній комісії або у виняткових випадках її головою, з доведенням цієї інформації до уваги найближчого засідання арбітражної комісії (ст. 38).

Право ж тлумачення рішення належало арбітражній комісії, що ухвалила це рішення (ст. 39).

Положенням також встановлювалося (ст. 40), що рішення місцевої арбітражної комісії, а також ВАК, що вступили в законну силу, могли бути переглянуті в силу істотних для справи обставин, що знов відкрилися, яких сторона не знала і не могла знати під час ухвали рішення (ст. 40).

Заяви про перегляд рішень місцевих арбітражних комісій (ст. 38) слід було подавати у ВАК через належну місцеву арбітражну комісію, яка супроводжувала його зі своїм висновком у ВАК в семиденний термін. Заяви про перегляд рішень ВАК подавалися безпосередньо останньою. Про перегляд рішення ВАК виносила особливі ухвали; крім того, ВАК могла в тому ж засіданні винести нову ухвалу у справі (ст. 41).

Слід також відзначити, що ВАК належав безпосередній нагляд за діяльністю місцевих арбітражних комісій. Всі циркулярні і інші розпорядження ВАК як загального характеру, так і по окремих справах були безумовно обов'язкові для арбітражних комісій (ст. 42).

Відповідно до ст. 94 Положення про судовий устрій [8], право загального нагляду за діяльністю ВАК і арбітражних комісій належало Наркомюсту [4]. Слід також згадати що, нагляд за діяльністю арбітражних комісій здійснювався в наступному порядку: рішення місцевих арбітражних комісій можна було оскаржити у ВАК при економічній нараді союзної республіки, рішення останньої – у ВАК при СТО СРСР, а її рішення могли бути скасовані Верховним Судом СРСР, причому Наркомюст і прокуратура також володіли правом нагляду за діяльністю арбітражних комісій [5; 6, с. 216 – 222].

17 січня 1923 р. РПО були затверджені правила про стягування судових мит і інших зборів при виробництві справ у Вищій і місцевих арбітражних комісіях. Ними, зокрема, передбачалося, що при виробництві справ в цих комісіях стягувалися такі збори: а) судове мито, б) гербовий збір, в) канцелярський збір, г) збори на відшкодування витрат по виробництву справи (на вручення повісток і паперів, на винагороду свідків і експертів і інш.) (п. 1).

Судове мито стягувалося з кожної первинної і зустрічної позовної заяви у розмірі одного відсотка з ціни позову. З кожної скарги, що подавалася у ВАК на рішення арбітражних комісій, за винятком приватних скарг, судове мито слід було стягувати в половинному розмірі із спірної за скаргою суми. У випадках, коли ціна позову (скарги) по роду справи не могла бути визначена, розмір судового мита встановлювався АК (ВАК), але не понад 50 крб. золотом.

При цьому з державних установ і підприємств, що були звільнені від сплати гербового збору і промислового податку, судове мито не стягувалося.

Гербові і канцелярські збори стягувалися згідно до діючих на той час законоположень (п. 3). Збори ж на відшкодування витрат по виробництву справи (ст. 1, п. «г») стягувалися на підставі норм цивільного судочинства [6, с. 222].

Наступним нормативним документом, без розробки і ухвалення якого не могло йти мови про комплексність нормативної бази арбітражу в СРСР стали правила про виконання рішень Вищої і місцевих арбітражних комісій, прийнятих РПО 2 червня 1923 р.

Вони, зокрема, передбачали, що рішення арбітражних комісій, які увійшли до законної сили і невиконані добровільно сторонами, слід було виконувати наступними примусовими заходами:

а) передачею певного майна, вказаного у рішенні арбітражної комісії;

б) видачею сум за рахунок кредиторів, що значаться по кошторисах відповідача, або, якщо обидві сторони містяться в кошторисному порядку, перерахуванням кредитів з одного кошторису в інший за визначенням арбітражної комісії. При цьому, по-перше, стягнення не могло розповсюджуватися на кредити, відпущені на заробітну плату; по-друге, виконавський лист, виданий на підставі вказаного в п. «б» визначення, містить в собі точну вказівку на кошторис і пп., за якими слід було провести оплату, і замінював собою асигновку.

в) передачею акцій і паїв, що належать відповідачеві по його участі в інших держпідприємствах і установах, відповідно до статутів останніх;

г) передачею майна, вказаного арбітражною комісією, в користування стягувача на певний термін;

д) зверненням стягнення на суми, що належать відповідачеві від третіх осіб, зокрема від установ, а також на суми, що знаходяться на поточних рахунках відповідача в кредитних установах;

е) накладення арешту на продукцію підприємства повністю або частиною з реалізації її на користь стягувача в порядку, вказаному арбітражною комісією.

При цьому, до погашення претензій стягувача повністю останньому надавалося право мати свого уповноваженого на підприємстві відповідача, на продукцію якого зверталось стягнення, з метою контролю над розмірами продукції, що випускається, і правильністю її відрахувань на користь стягувача.

к) описом і арештом майна, за винятком вказаного в ст. 4, продажем описаного і арештованого майна з публічних торгів або в іншому порядку, вказаному арбітражною комісією, із зверненням виручених від продажу сум на задоволення вимог стягувача.

При цьому арбітражна комісія могла звільнити від опису або продажу те або інше майно, належне держустанові, або ж вказати певне майно, на яке повинно бути обернено стягнення.

Майно державних підприємств, що не підлягають згідно закону відчуженню, а також інвентар державних установ, необхідний для правильного їх функціонування не могли піддаватися опису і продажу (ст. 2).

Ухилення від повідомлення судового виконавця відомостей про суми, вказані в пунктах ст. 1, або дача свідомо помилкової інформації про майно установи або підприємства спричиняли за собою відповідальність згідно до ст. 116 кримінального кодексу [6, с. 223 – 224].

Очевидно, слід також вказати, що в ході своєї роботи ВАК видавала відповідні судові циркуляри. До найважливіших з них на першому етапі її діяльності слід віднести такі: № 12. Про підвідомчість арбітражним комісіям суперечок про землі в межах міської межі (від 24 березня 1923 р.); № 16 Про підвідомчість суперечок між державними установами і підприємствами губерній, включених до складу різних районів і областей, що обслуговуються обласними і районними арбітражними комісіями (від 28 березня 1923 р.); № 20 Про оскарження вирішень арбітражних комісій з позовів без позначення ціни (від 24 квітня 1923 р.); № 22 Про підвідомчість суперечок по стягненню внесків на соціальне страхування (від 9 травня 1923 р.); № 26 Про облік курсу державних цінних паперів (від 20 липня 1923 р.) [6, с. 224 – 226].

У якості ж прикладу діяльності ВАК в даний період, очевидно, можна привести справу, розглянуту ВАК 17 квітня 1923 р. за скаргою Державного Балтійського Пароплавання на рішення Північно-Західної Арбітражної Комісії за позовом

Північно-Західного об'єднання по транспортуванню поклаж і вантажів «Севзапгостранс» до Державного Балтійського Пароплавання про стягнення 97,697 крб. 48 коп. орендної плати за користування складськими приміщеннями на «Масляном Буяне» в Петрограді.

Після розгляду справи, арбітражна комісія при Північно-Західній економічній раді при РНК СРСР визначила стягнути з Балтійського Пароплавання на користь Севзапгострансу 5825 крб. 23 коп. золотом по курсу Котирувальної Комісії на день платежу і судових витрат 307 крб. 30 коп. грошовими знаками 1923 р.

При розгляді цієї скарги ВАК змушена була звернутися до сили і ступеня розповсюдження на вказане майно декретів про націоналізацію торгового флоту [6, с. 188 – 190].

З представленого у виданих документах переліків справ ВАК можна зробити однозначний висновок про те, що в цей період (середина 1920-х рр.) питання в галузі порятунку, оренди, фрахтування морських суден складали нікчемну частину її роботи. Обумовлювався даний чинник вельми просто – торговий флот ще тільки починав відновлюватися після подій 1-ої Світової і громадянської війн, а іноземні судна в територіальних водах і портах СРСР ще здебільшого представляли велику рідкість. Проте, в внутрішніх державних справах необхідність створення і діяльності системи арбітражу в господарських і інших спорах була і опинилася, безумовно не заперечна.

Крім того, необхідно вказати, що в цей же період арбітраж застосовувався і при укладенні зовнішньоторговельних договорів. Так, наприклад, за договором між Контроль-ко (Controll-Co. m.b.H.) з «Експортхлібом», складеному на двох мовах з синхронним перекладом, що було укладено 18 жовтня 1923 р. в м. Берлін (Німеччина), передбачалося, що «розбіжності що можуть виникнути між договірними сторонами повинні бути залагоджуватися дружнім третейським судом в Гамбурзі, причому кожна сторона вибирає поодиноці третейському судді, а третейські судді вибирають, якщо це потрібно, старшину. Якщо між третейськими суддями протягом 14 днів не буде досягнуто угоду щодо обрання старшини, останній призначається Торговою Палатою в Гамбурзі». Рішення цього суду було обов'язковим для обох сторін (п. 14) [172, л. 34–39].

Література:

1. История создания хозсудов: через тернии к звездам // Судебно-юридическая Online газета. – 2010. – № 39. – 11 июня [Електронний ресурс]. – URL: <http://sud.ua/newspaper/2010/06/11/36155-istoriya-sozdaniya-hozsydov-cherez-ternii-k-zvezdam/print> (дата звернення: 17.02.2017).
2. Библиотека нормативных актов СССР [Електронний ресурс]. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1392.htm (дата звернення: 18.02.2017).
3. Собр. Узак. – 1922. – № 60. – Ст. 769.
4. Постановление от 14 марта 1923 года правила о производстве дел в Высшей Арбитражной Комиссии при Совете Труда и Обороне и местных арбитражных комиссиях. – Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик [Електронний ресурс]. – URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1567.htm (дата звернення: 17.02.2017).
5. Революция права. – 1928. – № 6. – С. 23.
6. Высшая Арбитражная Комиссия при СТО. Решения. Выпуск II. (С. 1 февраля по 1 мая 1923 г.). – М.: Настолиграф, 1923. – 232 с.
7. Областной государственный архив г. Николаева, ф. Р-945, оп. 1, д. 37. Переписка с правлением «Экспортхлеб» о заключении договора с акционерным обществом «Контроль Ко» в Германии, погрузке и разгрузке пароходов. 7.09.–7.12.1923. 41 л.
8. Положение о судебном устройстве // Собр. Узак. – 1922. – № 69. – Ст. 902.

Басс Д. Я. Становление системы советского арбитража по делам, связанным с морским транспортом в первой половине 1920-х гг.

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем становления арбитражной системы в СССР в целом, и относительно тех органов, которые рассматривали споры, вытекающие из отношений в отрасли торгового судоходства в частности. Первым таким органом стала арбитражная комиссия при Верховном Совете Народного Хозяйства, а 21 сентября в 1922 г. было утверждено «Положение о порядке решения имущественных споров между государственными учреждениями и предприятиями». В дальнейшем имущественные споры между государственными учреждениями и предприятиями следовало решать арбитражными комиссиями, которые действовали на основании этого положения при Совете Труда и Оборона и на местах при Областных Экономических Совещаниях, поскольку эти споры согласно общим законам не решаются внутри ведомства. Предусматривалось образования и Высшей Арбитражной Комиссии. Такое положение относительно дел, которые возникали в отрасли торговой мореходности, действовало до 1930 гг.

Ключевые слова: арбитраж, арбитражные комиссии, высшая арбитражная комиссия, торговое мореплавание.

Bass D. Becoming of the system of soviet arbitration from the businesses related to the marine transport in the first half 1920

Summary. The article is sanctified to research of problems of becoming of the arbitrage system in the USSR on the whole, and in relation to those organs that examined spores following from relations in industry of trade navigation in particular. An arbitrage commission became such first organ at Supreme Soviet of National Economy, and on September, 21 in 1922 „Statute was ratified about the order of decision of property spores between public institutions and enterprises”. In future property spores between public institutions and enterprises it was necessary to decide arbitrage commissions that operated on the basis of this position at Advice of Labour and Defensive and on places at Regional Economic Conferences, as these spores according to general acts does not decide into a department. Envisaged education and Higher Arbitrage Commission. Such position in relation to businesses that arose up in industry of trade seaworthiness operated 1930 to.

Key words: arbitration, arbitrage commissions, higher arbitrage commissions, seaworthiness.